SAMVAD E-JOURNAL
ISSN (Online) : 2583-8334
(International Peer-Reviewed Refereed Journal)
Volume 2, Issue-3, July to September: 2024
Published by Rangmati Publication http://www.rangmatipublication.com/

પુસ્તક પસંદગી અને પુસ્તક પસંદગીના સિધ્ધાંતો

ડૉ. નરેન્દ્રકુમાર પ્રભુદાસ પ્રજાપતિ

Abstarc :

પ્રત્યેક ગ્રંથાલયે પોતાની સ્થાપનાના ધ્યેયો નજર સમક્ષ રાખીને પુસ્તક પસંદગી કરવાની હોય છે. ગ્રંથાલયનો ઉદ્દેશ્ય ત્યારે જ પરિપૂર્ણ થાય છે કે ગ્રંથાલયમાં આવતા વાચકોને યોગ્ય પુસ્તક યોગ્ય સમયમાં મળી રહે અને તે ત્યારે જ શક્ય બને છે જ્યારે કુશળતા પૂર્વક પુસ્તક પસંદગી કરવામાં આવી હોય.

પુસ્તક પસંદગી : વપરાશકર્તાઓની વર્તમાન અને સંભવિત જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને પુસ્તકોની પસંદગી કરવી જોઈએ અને જેની વારંવાર માંગ થવાની સંભાવના ન હોય તેવા પણ પુસ્તક ખરીદવાનું વિચારવું જોઈએ નહીં. પુસ્તકો માત્ર વિદ્વાનો માટે જ નથી પરંતુ બધા માટે છે. પુસ્તક એવું ખરીદવું જોઈએ કે એ પુસ્તકની માંગણી વધારે વાચકોની હોય. કોઈપણ પુસ્તકાલય તમામ પુસ્તકો એકત્ર કરવાનું સ્વપ્ન પણ જોઈ શકતું નથી. તેથી પુસ્તકની પસંદગી વિવેકપૂર્ણ રીતે કરવાની જરૂર છે જેથી સંગ્રહ વપરાશકર્તાઓની માંગને પર્યાપ્ત રીતે પૂર્ણ કરે. જેના ઘણા વપરાશકર્તાઓ નથી તેવા પુસ્તકો પસંદ ન કરવા જોઈએ. વાચક મળવાની સંભાવના ઘણી વધારે હોય એવા પુસ્તકો ખરીદવા થી દરેક પુસ્તકને તેના વાચક મળવાની ઉચ્ચ સંભાવના છે. પુસ્તક માહિતીપ્રદ અથવા પ્રેરણાત્મક અથવા શૈક્ષણિક હોય તેવું ખરીદવાનું લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. માઇક્રો ડોક્યુમેન્ટ્સ અને કોમ્પ્યુટરમાં વાંચી શકાય તેવા ડોક્યુમેન્ટ્સ પુસ્તકાલયોમાં સ્ટોરેજ માટે પસંદ કરવા જોઈએ. સીડી અને ટેપરેકોર્ડરે પુસ્તકાલયોમાં જગ્યાની સમસ્યાનો ખૂબ જ ખ્યાલ ઉકેલી નાખ્યો છે લાઇબ્રેરીએ નવા પુસ્તકો અને જર્નલ્સ પ્રાપ્ત કરવા આવશ્યક છે

*પુસ્તક પસંદગીના સિધ્ધાંતો : પુસ્તક પસંદગી વખતે બજેટને ધ્યાનમાં રાખવું, સર્વ શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની પસંદગી કરવી, સ્થાનિક ઇતિહાસ સંબંધિત પુસ્તકો પસંદ કરવા તેમજ વિશેષજ્ઞો અને અભ્યાસુઓને ધ્યાનમાં રાખીને પુસ્તક પસંદ કરવા **'The best book for the largest number of the least cost '** જેમાં ઉત્તમ પુસ્તકો, મહત્તમ વાચકો અને ઓછી કિંમતનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. શિક્ષણનું સ્તર, વ્યવસાય, સાહિત્યનું સ્તર અને સમાજની લાક્ષણિકતાઓની સાથે સાથે વાચકોની માંગણી ને ધ્યાનમાં રાખીને પુસ્તક પસંદગી નિષ્પક્ષ રીતે. સ્થાનિક, રાષ્ટ્રીય અને અધતન બાબતોને ધ્યાને રાખીને પુસ્તક પસંદગી કરવા જોઇએ.*

Keyword :** પુસ્તક, પુસ્તક પસંદગી, પુસ્તક પસંદગીના સિધ્ધાંતો, **book

લાઇબ્રેરી સાયન્સના પાંચ નિયમો એસ.આર. રંગનાથન દ્વારા 1928 માં જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા અને 1931 માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા હતા. લાઇબ્રેરીના કાર્ય અને સેવાઓ માટે આ નિયમોનું પાલન કરીએ છીએ. આજે પણ વિવિધ તકનીકો કે ઉપકરણો, ડેટાબેઝ, નેટવર્કિંગ, ડેસ્ક ટોપ પબ્લિશિંગ. સીડી-રોમ, હાઈપર ટેક્સ્ટ, મલ્ટીમીડિયા, ઈ-મેલ વગેરેનો ઉપયોગ પુસ્તકાલયોમાં માહિતીના સંચાલન માટે થઈ રહ્યો છે.

ગ્રંથાલય શાસ્ત્રના પાંચ નિયમોમાં પુસ્તકો ગ્રંથાલય સેવાનો આધાર સ્તંભ છે. ઉપભોક્તાઓના ઉપયોગ માટે વાંચન સામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. પ્રત્યેક ગ્રંથાલય પોતાની સ્થાપનાના ધ્યેયો નજર સમક્ષ રાખીને પુસ્તક પસંદગી કરવાની હોય છે. ગ્રંથાલયનો ઉદ્દેશ્ય ત્યારે જ પરિપૂર્ણ થાય છે કે ગ્રંથાલયમાં આવતા વાચકોને યોગ્ય પુસ્તક યોગ્ય સમયમાં મળી રહે અને તે ત્યારે જ શક્ય બને છે જ્યારે કુશળતા પૂર્વક પુસ્તક પસંદગી કરવામાં આવી હોય. સેયર્સના

જણાવેછે કે પુસ્તક પસંદગી એક જટિલ અને જવાબદારી પૂર્ણ કાર્ય છે અવલોકન અને સતત પ્રયત્નથી જ તેમાં સફળતા મળી શકે છે. Lester E. Ashein જણાવે છે કે 'The Humanities and the library problem in the interpretation, Evaluation and use of library Materials.

સૌ પ્રથમ લાઇબ્રેરી સાયન્સના પાંચ નિયમો પ્રમાણે પુસ્તક પસંદગી અને પુસ્તક પસંદગીના સિધ્ધાંતો

(1)પ્રથમ કાયદો: પુસ્તકો ઉપયોગ માટે છે

પુસ્તક પસંદગી : પુસ્તકો ઉપયોગ કરવા માટે ખરીદવામાં આવે અને પુસ્તકોને ઇલેક્ટ્રોનિક અને ડિજિટાઇઝ્ડ સ્વરૂપમાં બદલીને ઉપયોગમાં લેવાય. વપરાશકર્તાઓની વર્તમાન અને સંભવિત જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને પુસ્તકોની પસંદગી કરવી જોઈએ અને હસ્તગત કરવી જોઈએ.સાર્વજનિક અથવા કૉલેજ લાઇબ્રેરીએ મોંઘા પુસ્તકો ખરીદવાનું ટાળવું જોઈએ અને જેની વારંવાર માંગ થવાની સંભાવના ન હોય તેવા પણ પુસ્તક ખરીદવાનું વિચારવું જોઈએ નહીં. ચિલ્ડ્રન લાઇબ્રેરીમાં, પુસ્તકો આમંત્રિત અને બોલ્ડ ટાઈપમાં, તેમના સ્તરને અનુરૂપ હોવા જોઈએ.

(2) બીજો કાયદો: દરેક વાચકને તેનું પુસ્તક મળે

પુસ્તકની પસંદગી : અહીં વાચક પર ભાર મૂકવામાં આવે છે. પુસ્તકાલયના વપરાશકર્તા મહત્વનું પરિબળ છે. આ કાયદો સૂચવે છે કે પુસ્તક બધા માટે મહત્વનું છે આનો અર્થ એ છે કે પુસ્તકો માત્ર વિદ્વાનો માટે જ નથી પરંતુ ગરીબ, માંદા, અંધ, કેદી, વૃદ્ધ, વગેરે બધા માટે છે. પુસ્તક એવું ખરીદવું જોઈએ કે એ પુસ્તકની માંગણી વધારે વાચકોની હોય. આદર્શ રીતે કહીએ તો, પુસ્તકાલયમાં તમામ પુસ્તકો અદ્યતન પ્રકાશિત હોવા જોઈએ. મર્યાદિત નાણાને કારણે કોઈપણ પુસ્તકાલય તમામ પુસ્તકો એકત્ર કરવાનું સ્વપ્ન પણ જોઈ શકતું નથી. તેથી પુસ્તકની પસંદગી વિવેકપૂર્ણ રીતે કરવાની જરૂર છે જેથી સંગ્રહ વપરાશકર્તાઓની માંગને પર્યાપ્ત રીતે પૂર્ણ કરે. પસંદ કરવામાં આવનાર પુસ્તકોના વિષય(ઓ), ભાષા(ઓ) અને પ્રદર્શનની શૈલી વપરાશકર્તાઓની જરૂરિયાતો સાથે ગાઢ રીતે સંબંધિત હોવી જોઈએ. આનો અર્થ એ છે કે ગ્રંથપાલે વપરાશકર્તાઓ અને તેમની જરૂરિયાતો જાણવી જોઈએ જેથી તે તેમને યોગ્ય પુસ્તકો આપી શકે. આનાથી તે દરેક વપરાશકર્તા માટે યોગ્ય પુસ્તકો/માહિતી પ્રદાન કરવામાં પણ સક્ષમ બનશે. પુસ્તક પસંદગીકર્તાએ વપરાશકર્તાઓની વિવિધ શ્રેણીઓને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ, જેમ કે આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, શૈક્ષણિક અને શારીરિક રીતે વંચિત લોકો. આ રીતે અંધ, માનસિક રીતે બીમાર, આંશિક દૃષ્ટિવાળા, દર્દીઓ, વૃદ્ધો, કેદીઓ, લઘુમતી, નવશિક્ષિત, બાળકો, યુવાનો, વયસ્કો, સ્ત્રીઓ વગેરેની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે પુસ્તકો પસંદ કરવા જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે બ્લાઇંડ્સને માટે બ્રેઇલ પુસ્તકો અને કેસેટ પ્લેયર ખરીદવા જોઈએ. આંશિક દૃષ્ટિવાળા લોકોને માટે સચિત્ર પુસ્તકો હોય તેવા ખરીદવા જોઈએ

(3) ત્રીજો કાયદો: દરેક પુસ્તક તેના વાચક માટે છે

પુસ્તક પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. આ કાયદો ઈચ્છે છે કે પુસ્તકાલયમાં દરેક પુસ્તક તેના વાચકને શોધે. તે સૂચવે છે કે તેમના વપરાશકર્તાઓ દ્વારા પુસ્તકોનો મહત્તમ ઉપયોગ થવો જોઈએ. આ કાયદો એવું પણ સૂચવે છે કે એવા પુસ્તકની પસંદગી : જે ભાષાઓના, વિષયઓના કે જેના ઘણા વપરાશકર્તાઓ નથી તેવા પુસ્તકો પસંદ ન કરવા જોઈએ. પ્રસંગોપાત જરૂરી પુસ્તકો માટે આંતર-ગ્રંથાલય લોન પર આધાર રાખી શકાય. વાચક મળવાની સંભાવના ઘણી વધારે હોય એવા પુસ્તકો ખરીદવા થી દરેક પુસ્તકને તેના વાચક મળવાની ઉચ્ચ સંભાવના છે. આ ત્રીજા કાયદાની માંગને પૂર્ણ કરશે, આકસ્મિક રીતે, આ બીજા કાયદાને પણ સંતોષશે

(૪) વાચકનો સમય બચાવવો

ગ્રંથપાલે પુસ્તકોની દુનિયા વિશે જાણવું જોઈએ અને તેમાંથી દરેક વાચકનું પુસ્તક શોધવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. ગ્રંથપાલે પુસ્તકમાંથી કોને સૌથી વધુ ફાયદો થશે તે તેણે શોધવું જોઈએ. તેણે યોગ્ય પુસ્તક અને યોગ્ય વાચકને સાથે લાવવાની કોઈ તક ગુમાવવી જોઈએ નહીં. પુસ્તક માહિતીપ્રદ અથવા પ્રેરણાત્મક અથવા શૈક્ષણિક હોય તેવું ખરીદવાનું લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. ગ્રંથપાલ દ્વારા પુસ્તકો અને વાચકોને સાથે લાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

(૫) પુસ્તકાલય એ વિકાસશીલ એકમ છે.

આ કાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને માઇક્રો ડોક્યુમેન્ટ્સ અને કોમ્પ્યુટરમાં વાંચી શકાય તેવા ડોક્યુમેન્ટ્સ પુસ્તકાલયોમાં સ્ટોરેજ માટે પસંદ કરવા જોઈએ. સીડી અને ટેપરેકોર્ડરે પુસ્તકાલયોમાં જગ્યાની સમસ્યાનો ખૂબ જ ખ્યાલ ઉકેલી નાખ્યો છે લાઇબ્રેરીએ નવા પુસ્તકો અને જર્નલ્સ પ્રાપ્ત કરવા આવશ્યક છે

જુદા જુદા વિષયો પર જે પુસ્તકો પ્રકાશિત થાય છે તેમાંથી શિષ્ટ પુસ્તકોની પસંદગી કરવી જોઈએ ગ્રંથાલયમાં પુસ્તક પસંદગી માટેના સ્ત્રોતની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે.

પુસ્તક પસંદગીના સિધ્ધાંતો

પસંદગી માટે એમ કે ડૂરીનો 'To Provide the right time ' સિધ્ધાંતને પુસ્તક પસંદગી માટે સર્વોત્તમ માનવામાં આવે છે. બીજા પણ કેટલાક વિદ્વાનોએ પુસ્તક પસંદગી માટે સિદ્ધાંતો દર્શાવેલ છે જેમાં મેલ્વિલ ડયૂઈ નો 'The best book for the largest number of the least cost ' જેમાં ઉત્તમ પુસ્તકો, મહત્તમ વાચકો અને ઓછી કિંમતનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.એફ.કે.ડબલ્યુએ પુસ્તક પસંદગીના સિદ્ધાંતોમાં કેટલીક બાબતો જેવી કે પુસ્તક પસંદગી વખતે બજેટને ધ્યાનમાં રાખવું, સર્વ શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની પસંદગી કરવી, સ્થાનિક ઇતિહાસ સંબંધિત પુસ્તકો પસંદ કરવા તેમજ વિશેષજ્ઞો અને અભ્યાસુઓને ધ્યાનમાં રાખીને પુસ્તક પસંદ કરવા જણાવ્યું છે. બી.એમ.હેડીકારે શિક્ષણનું સ્તર, વ્યવસાય, સાહિત્યનું સ્તર અને સમાજની લાક્ષણિકતાઓની સાથે સાથે વાચકોની માંગણી ને ધ્યાનમાં રાખીને પુસ્તક પસંદગી નિષ્પક્ષ કરવા જણાવ્યું છે. જ્યારે હેઈન્સના સિધ્ધાંતમાં સ્થાનિક રાષ્ટ્રીય અને અધતન પુસ્તક પસંદગી કરવા જણાવ્યું છે. તેમજ મેકકોલ્વિનનો સિધ્ધાંત સામાજિક માંગો તથા માંગ ના સિદ્ધાંત ને ધ્યાનમાં રાખીને માંગની માત્રા, માંગનું મહત્વ અને માંગની વિવિધતાને ધ્યાન રાખવાની સલાહ આપે છે.

સંદર્ભસૂચિ :

Evans, Edward. Developing Library and Information centre collection. Green wood villege: Libraries Unlimited,2004.

Faruqi,Khalid kamal.ed. Development of collection in the Libraries. New Delhi: Anmol publication,1997.

अंसारी,एम. एम. पुस्तकालय संगठन एवं प्रबन्ध. वाराणसी: कला प्रकाशन,२००५.